

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ СОРОМ'ЯЗЛИВОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглянуто психологічні, особистісні та соціальні чинники сором'язливості старшокласників, проаналізовано самооцінку причин сором'язливості, фізичні та поведінкові прояви сором'язливості. Встановлено, що фактор «соціальна взаємодія», який поєднує в собі негативні аспекти шкал «реактивної агресивності» та «відкритості» є показником чинників сором'язливості у групі старшокласників. Показано, що для досліджуваних характерна підвищена ідентифікація з соціальними нормами, конформність, поступливість, скромність, залежність, вузьке коло інтересів.

Ключові слова: сором'язливість, старшокласники, психологічні, особистісні, соціальні чинники сором'язливості.

В статье рассмотрены психологические, личностные и социальные факторы застенчивости старшеклассников, проанализировано самооценку причин застенчивости, физические и поведенческие проявления застенчивости. Установлено, что фактор «социальное взаимодействие», который сочетает в себе негативные аспекты шкал «реактивной агрессивности» и «открытости» является показателем факторов застенчивости в группе старшеклассников. Показано, что для испытуемых характерна повышенная идентификация с социальными нормами, конформность, уступчивость, скромность, зависимость, узкий круг интересов.

Ключевые слова: застенчивость, старшеклассники, психологические, личностные, социальные факторы застенчивости.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються у сучасному суспільстві, а також зміни цінностей і соціальних орієнтацій людей призвели до поглиблення конфліктів, до труднощів при встановленні контактів і сприйнятті людьми один одного. Труднощі при знайомстві, негативні емоції, що виникають в під час спілкування, труднощі у вираженні своєї думки, зайва стриманість обумовлені функціонуванням такого феномена, як сором'язливість [3]. Сором'язливість є однією з найбільш поширених і складних проблем міжособистісних відносин. Сучасний темп життя, великий потік інформації вимагає від сучасної людини всебічної взаємодії з іншими людьми. В несприятливих умовах така особистісна властивість, як сором'язливість, може загостритись і із суб'єктивного відчуття та стати об'єктивною перепорою для налагодження повноцінних особистісних контактів [1].

Як окрема самостійна властивість особистості – сором'язливість – у вітчизняній психології недостатньо вивчена. Вивченню цієї проблематики присвячені роботи І.С. Кона, А.Б. Добровича, В.Н. Куніциної, Н.В. Шингаєва, Є.Н. Бойцової, Л.Н. Галигузової. У зарубіжній психології слід відзначити дослідження Ф. Зімбардо.

Слід зазначити про неоднорідність прояву сором'язливості у різні вікові періоди.

Метою нашого дослідження є дослідити психологічні, особистісні та соціальні чинники сором'язливості старшокласників, оскільки, на нашу думку, ця проблема є найменш обґрунтована у науковій психологічній літературі.

Емпіричне дослідження психологічних, особистісних та соціальних чинників сором'язливості старшокласників має на меті виявити та проаналізувати ті психологічні особливості і аспекти людської особистості, які задіяні під час формування, розвитку, а також в процесі навчальної діяльності школярів. Під час дослідження використано три методики: Стенфордська анкета сором'язливості Ф. Зімбардо [2, 591], методика «Нерішучість, сором'язливість» в модифікації Е.П. Ільїна [2, 587], особистісний опитувальник FPI І.Фаренберга, Х.Зарга і Р.Гампела [4, 314].

Методика «Нерішучість, сором'язливість» в модифікації Е.П. Ільїна дає можливість проаналізувати рівень сором'язливості і нерішучості у групі старшокласників. Високі показники свідчать про сором'язливість, нерішучість та невпевненість досліджуваних. Дана методика містить 15 запитань. Вона дає змогу визначити високий, середній та низький показники сором'язливості у групі старшокласників. Ми будемо вважати, що високий рівень – це від 8 до 15 балів, середній – 7-8 балів, а низький від 1 до 6 балів.

Стенфордська анкета сором'язливості Ф. Зімбардо дозволяє старшокласнику самотужки проаналізувати свою сором'язливість, зокрема з'ясувати, що для кожного досліджуваного означає сором'язливість, які причини її виникнення, в чому вона виражається і які наслідки її прояву. Анкета містить 44 запитання. Виокремлено такі критерії для аналізу одержаних даних: «позитивні наслідки сором'язливості», «негативні наслідки сором'язливості», «поведінкові прояви сором'язливості (вчинки)», «думки і відчуття при проявах сором'язливості», «фізичні прояви сором'язливості», «самооцінка ситуацій, в яких старшокласник відчуває сором'язливість», «самооцінка причин сором'язливості».

Особистісний опитувальник FPI І.Фаренберга, Х.Зарга і Р.Гампела має на меті проаналізувати аспекти соціальної адаптації, поведінкової регуляції, та виокремити ті чинники, які обумовлюють сором'язливість досліджуваних. Опитувальник FPI містить 12 шкал. Загальна кількість запитань в опитувальнику – 114. Шкали опитувальника I-IX є основними, або базовими. В процесі дослідження виокремлено 9 шкал, які становлять інтерес в рамках нашого дослідження: невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, дратівливість, комунікабельність, врівноваженість, реактивна агресивність, сором'язливість, відкритість.

Група досліджуваних охоплює 92 учнів 11 – А, 11 – Б та 11 – В класів середньої загальноосвітньої школи № 106 м. Києва, віком від 17 до 18 років. Серед них: 57 осіб жіночої статі та 35 – чоловічої. Обрано саме цю вікову категорію, оскільки саме старший шкільний вік є періодом вироблення світогляду, переконань, характеру та життєвого самовизначення. Зазначений віковий період має вирішальне значення в розвитку особистості, накладаючи відбиток на подальший життєвий шлях. Адже здійснений у юнацтві життєвий вибір буде визначати в подальшому успішність життєвого шляху особистості в цілому.

Для аналізу та інтерпретації одержаних результатів емпіричного дослідження застосовуємо методи статистичного опрацювання даних, тобто: кореляційний та факторний аналіз.

Аналіз результатів дослідження. В процесі дослідження проаналізовано одержані результати за трьома методиками. Стенфордська анкета сором'язливості Ф. Зімбардо дала змогу виокремити суб'єктивні психологічні та соціальні чинники сором'язливості у старшокласників. Одержані дані – це узагальнені судження досліджуваних, згідно запитань поданих в анкеті, відповідно до теми, мети наукового дослідження.

При самооцінці причин сором'язливості досліджувані обрали наступні варіанти із списку запропонованих (59 % з усієї групи досліджуваних старшокласників), причину власної сором'язливості вбачають у страху бути відкинутим. Натомість, 19 % причину вбачають у їхньому суб'єктивному прагненні до самотності. Виявлено, що 12 % з усієї групи досліджуваних, причиною сором'язливості вважають власні недоліки, такі як некомунікабельність, невміння говорити гарно і лаконічно, негарну зовнішність, брак тем для розмови, незграбність, неохайність, невпевненість у собі, нерозуміння іншими людьми їхньої індивідуальності та винятковості. Натомість 10 % з групи стар-

шокласників причину вбачають у страху негативної оцінки людей, які їх оточують, особливо осіб, думка яких для них є авторитетно-значимою (Рис. 1).

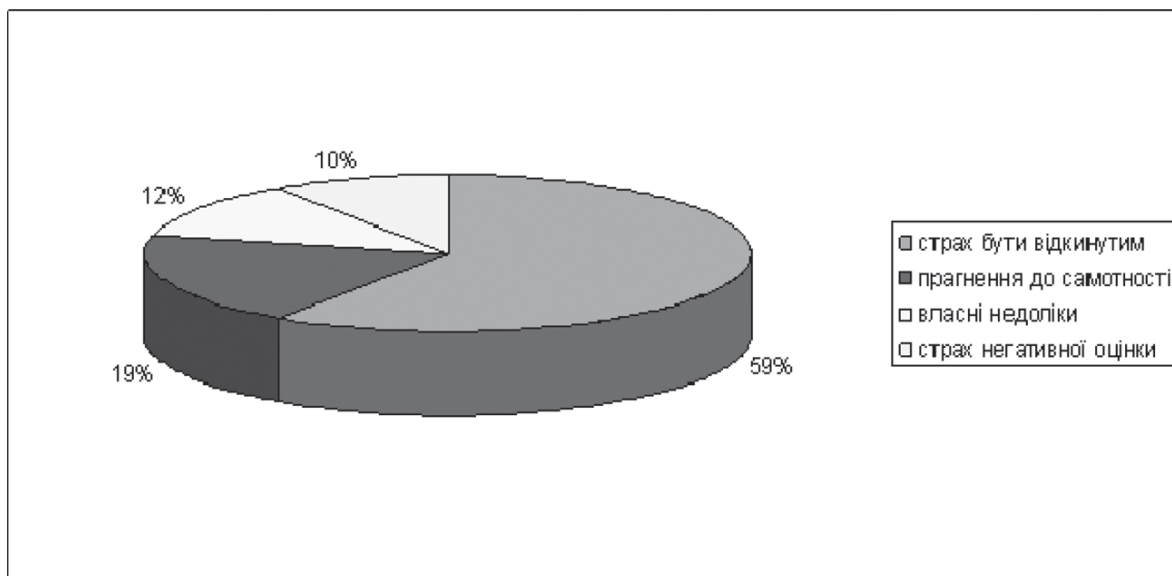


Рис. 1. Середні значення самооцінки причин сором'язливості у групі старшокласників

Отже, можна зробити висновок, що соціальними чинниками сором'язливості старшокласників є високий показник особистісної значимості думок та оцінок інших людей. Підтвердження цьому знаходимо також проаналізувавши ситуації, види діяльності та типи людей, які обумовлюють появу відчуття сором'язливості. Серед усіх запропонованих варіантів 52 % осіб з групи досліджуваних зосередили свою увагу, перш за все, на ситуаціях спілкування вічна-віч з представниками іншої статі. Близько 29 % групи старшокласників стають сором'язливими у великій групі.

7 % з усієї групи старшокласників відчувають сором'язливість, коли знаходяться в центрі уваги великої групи осіб. Також, 7 % стають сором'язливими у просто малій групі людей (Рис. 2).

Щодо фізичних проявів сором'язливості, за стенфордською анкетною сором'язливості Ф. Зімбардо у групі досліджуваних старшокласників серед фізичних реакцій найчастіше, у 48 % досліджуваних, зустрічається почервоніння обличчя. У 33 % такою реакцією є сильне потовиділення, а у 14 % – сильне серцебиття. Натомість, найрідше зустрічається тремтіння рук (5 % з усієї групи досліджуваних) (Рис. 3).

Серед поведінкових проявів сором'язливості у групі досліджуваних найчастіше зустрічається такий зовнішній показник сором'язливості, як просте мовчання (у 38 % з усієї групи досліджуваних). У 26 % властиве уникання спілкування з людьми, а

24 % – не тримають зоровий контакт, коли соромляться, тобто не дивляться в очі. Для 12 % досліджуваних, а це 5 осіб, властиве заїкання під час розмови (Рис. 4).

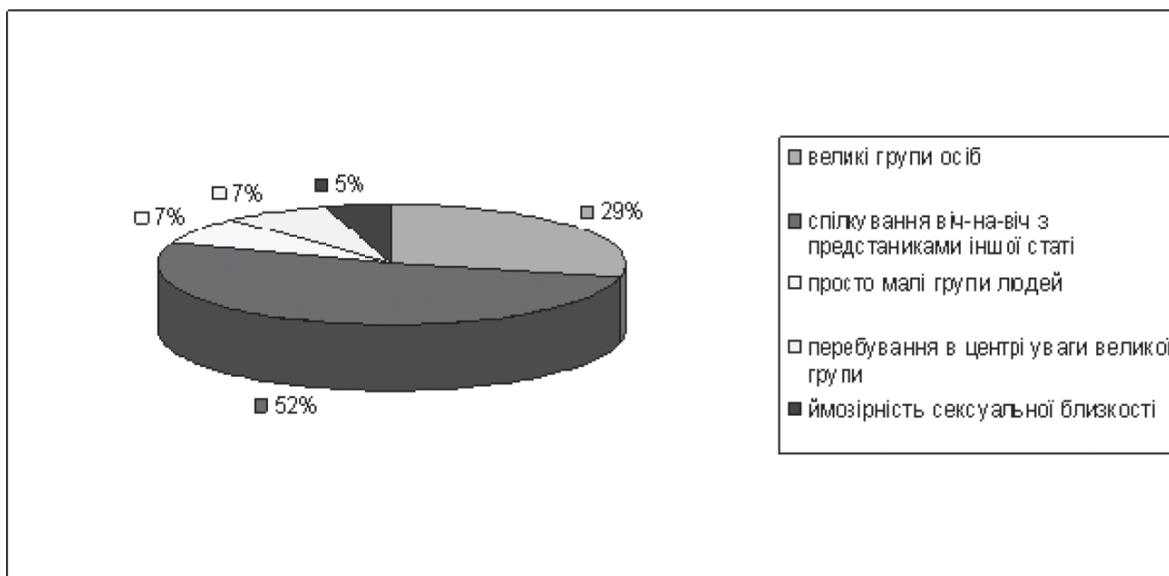


Рис. 2. Середні значення самооцінки ситуацій, у яких старшокласник відчуває сором'язливість у групі досліджуваних

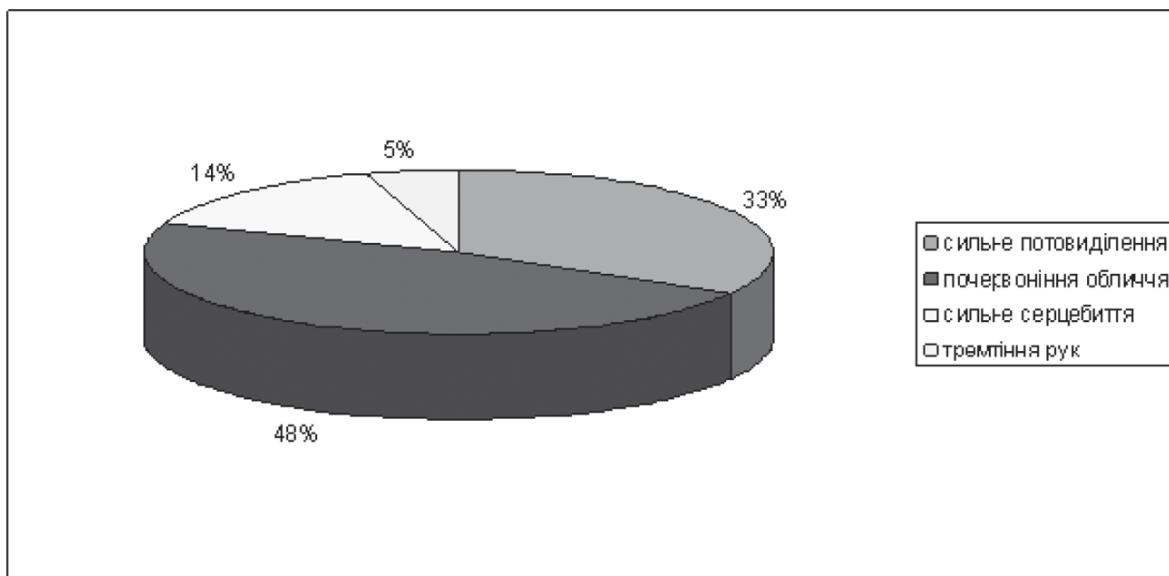


Рис. 3. Середні значення самооцінки фізичних проявів сором'язливості у групі старшокласників

Отже, можна зробити висновок, що психологічними чинниками сором'язливості є суб'єктивна оцінка власних думок, почуттів та вчинків у старшому шкільному віці.

Така анкета дає змогу виокремити позитивні та негативні наслідки сором'язливості для особи. Серед групи досліджуваних найчастіше зустрічається такий варіант негативних наслідків

як створення труднощів у навчанні, а саме у 36 %. У 35 % – це проблеми із спілкуванням і мало друзів, а у 29 % – те, що інші недооцінюють учня, оскільки його досягнення залишаються непоміченими більшістю осіб (Рис. 5).

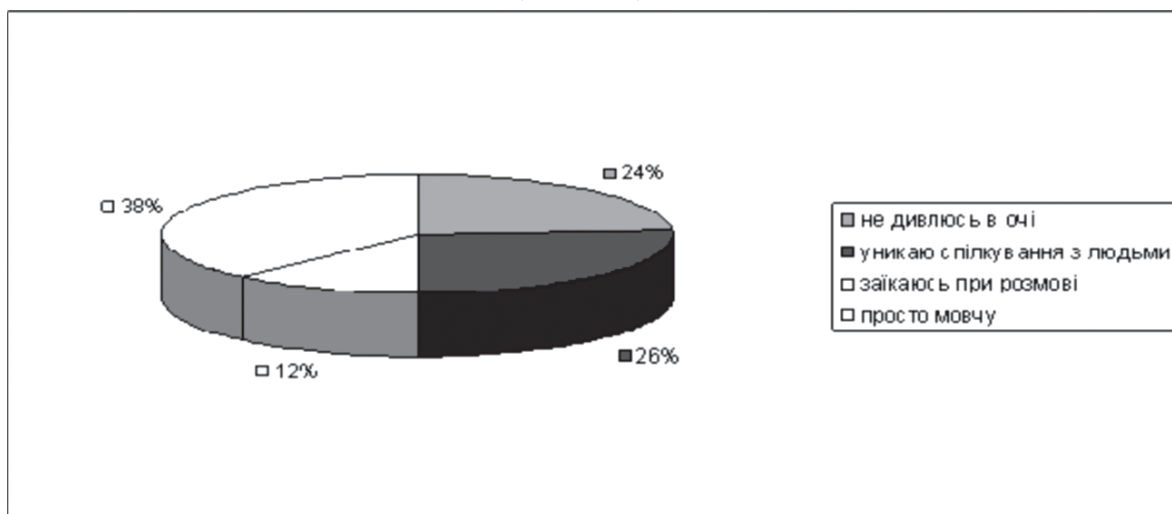


Рис. 4. Середні значення самооцінки поведінкових проявів сором'язливості у групі старшокласників

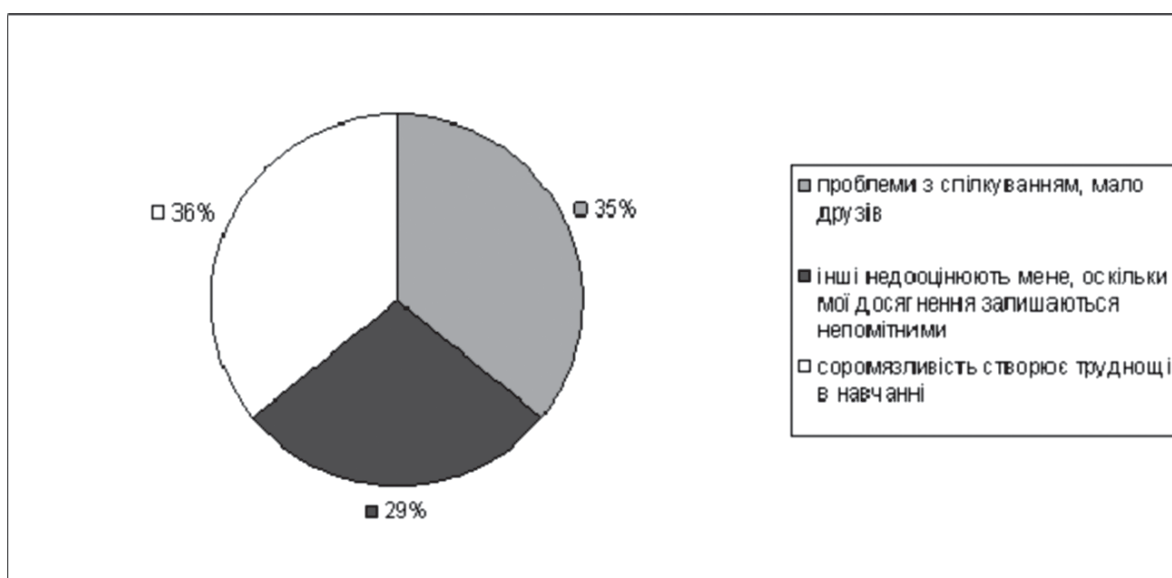


Рис. 5. Середні значення самооцінки негативних наслідків сором'язливості у групі старшокласників

Серед варіантів позитивних особистісних наслідків сором'язливості у групі досліджуваних найчастіше зустрічається схильність до варіанта «мене вважають скромною людиною, яка зайнята своїми проблемами» – це 36 %. Ще 24 % вважають позитивним наслідком сором'язливості можливість на інших дивитись зі сторони, а 21 % – насолоджуватись самотністю. І 19 % не бачать позитивних наслідків їхньої сором'язливості (Рис. 6).

За допомогою методики «Нерішучість, сором'язливість» в модифікації Е.П. Ільїна, групу досліджуваних розподілено на три підгрупи відповідно до рівня сором'язливості – низький, середній, високий. Виявлено, що 69 % властивий високий рівень сором'язливості, 19 % – середній і 12 % – низький.

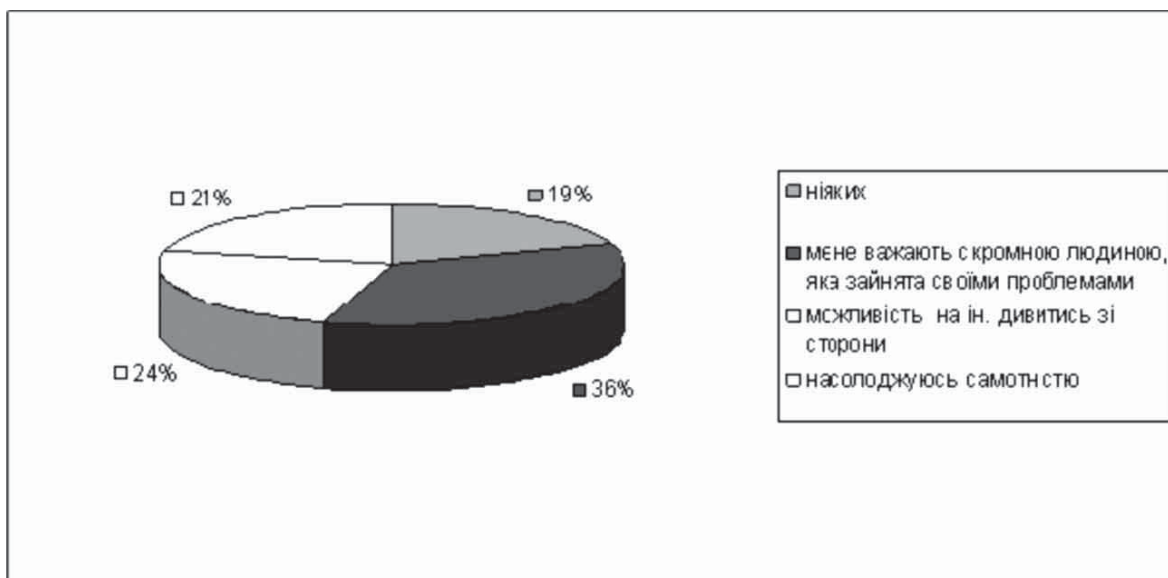


Рис. 6. Середні значення самооцінки позитивних наслідків сором'язливості у групі старшокласників

За допомогою методів статистичного опрацювання результатів проводимо аналіз даних, одержаних в процесі емпіричного дослідження, з урахуванням його мети, зумовлені метою, та проблематикою досліджуваного питання.

Для опрацювання отриманих результатів використовуємо пакет STATISTICA 8.036. Проаналізуємо кореляційні зв'язки між шкалою «сором'язливість» та шкалою особистісного опитувальника FPI «Дратівливість» (Рис. 7).

Шкала «дратівливість» ($r = -0,33$) обумовлює показник «сором'язливість» на рівні значущості $p > 0,05$.

Застосуємо факторний аналіз вихідних даних, а саме сором'язливості та її особистісних проявів у структурі особистості досліджуваних старшокласників. Було застосовано критерій каменистого насипу для того, щоб визначити, скільки факторів можна виокремити. Як виявилось, можна виокремити 4 фактори. Для аналізу факторів виокремлено 10 змінних аналізу з використанням методу головних компонент і десятичним логарифмом детермінанта кореляційної матриці, що рівний – 0,74.

Проаналізуємо кореляцію між шкалами з виділеними чотирма факторами при рівні значущості $p > 0,7$, а саме їх факторні навантаження. До першого фактора увійшли шкали «реак-

тивної агресивності» ($r = -0,85$) та «відкритості» ($r = -0,81$), які перебувають у тісному взаємозв'язку з негативним сприйняттям респондентів даних характеристик, який ми назвемо фактор «соціальна взаємодія». У другому факторі є шкали «дратівливість» ($r = 0,74$) та «рівень сором'язливості» ($r = 0,74$) – це фактор «афективна пасивність». Складовими третього фактора є шкала «депресивність» ($r = 0,72$) та шкала «комунікабельність» ($r = 0,84$) – це фактор «песимістичної товариськості». Четвертий фактор утворює шкала «невротичність» ($r = 0,75$) – назвемо цей фактор «легко збудлива чутливість».

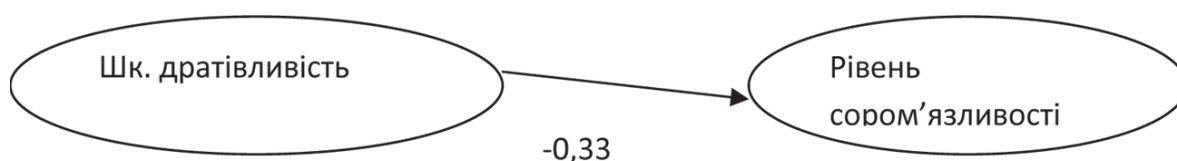


Рис. 7. Зв'язки між шкалами «дратівливість» та «сором'язливість»

Фактор «афективної пасивності» уможлиблює аналіз взаємозв'язку між рівнем сором'язливості та характерологічними особливостями шкали «дратівливість», що також простежується на кореляційній матриці групи досліджуваних. Інші виокремлені фактори дають можливість краще проаналізувати та зрозуміти особистісну структуру старшокласника при прояві сором'язливості.

Висновки. Можна зробити висновки про те, що існує зв'язок між фактором «невротичність» особистості та сором'язливістю у старшому шкільному віці; соціальними чинниками сором'язливості старшокласників є високий показник особистісної значимості думок та оцінок інших людей; психологічними чинниками сором'язливості є суб'єктивна оцінка власних думок, почуттів та вчинків у старшому шкільному віці.

При суб'єктивному аналізі причин сором'язливості з усієї групи досліджуваних старшокласників причину власної сором'язливості вбачають у страху бути відкинутим, у страху негативної оцінки людей, які їх оточують, особливо осіб, думка яких для них є авторитетно-значимою, у їхньому суб'єктивному прагненні до самотності, а також у власних недоліках, таких як некомунікабельність, невміння говорити гарно і лаконічно, непривабливість, брак тем для розмови, незграбність, неохайність, невпевненість у собі, нерозуміння іншими людьми їхньої інди-

відуальності та винятковості. Отже, соціальними чинниками сором'язливості старшокласників є високий показник особистісної значимості думок та оцінок інших людей.

При аналізі ситуацій, видів діяльності та типів людей, які обумовлюють появу відчуття сором'язливості, серед усіх запропонованих варіантів група досліджуваних зосередила свою увагу, перш за все, на ситуаціях спілкування віч-на-віч з представниками іншої статі, у великій групі осіб, в центрі уваги великої групи осіб, просто малій групі людей, що також є підтвердженням того, що соціальними чинниками сором'язливості старшокласників є високий показник особистісної значимості думок та оцінок інших людей.

Щодо думок і емоцій при прояві сором'язливості виокремлено такі варіанти: думки лише про себе, неприємні думки, думки про те, як мене оцінюють інші. Виокремлено такі реакції фізичних проявів сором'язливості у групі досліджуваних старшокласників, як почервоніння обличчя, сильне потовиділення, сильне серцебиття, тремтіння рук. Серед поведінкових проявів сором'язливості найчастіше зустрічається такий зовнішній показник сором'язливості, як просте мовчання, уникання спілкування з людьми, уникання зорового контакту, заїкання під час розмови. Отже, на основі отриманих даних можна зробити висновок про те, що психологічними чинниками сором'язливості є суб'єктивна оцінка власних думок, почуттів та вчинків у старшому шкільному віці.

Сором'язливість має як позитивні, так і негативні наслідки для особистості. Серед групи досліджуваних найчастіше зустрічаються такі варіанти негативних наслідків прояву сором'язливості: створення труднощів у навчанні, проблеми із спілкуванням і мале коло друзів, те, що інші недооцінюють учня, оскільки його досягнення залишаються непоміченими більшістю осіб. Серед варіантів позитивних особистісних наслідків сором'язливості є схильність до варіанта, що особу вважають скромною людиною, яка зайнята своїми проблемами, можливість спостерігати за іншими, насолоджуватись самотністю, є і ті, що не бачать позитивних наслідків їхньої сором'язливості.

Виявлено, що 69 % досліджуваних властивий високий рівень сором'язливості. Високі показники свідчать про нерішучість та невпевненість досліджуваних. Такі особи уникають ризикованих ситуацій, при необхідності прийняти рішення або надмірно піддаються сумнівам, або подовгу відтягують його виконання. За допомогою факторного аналізу виявлено, що рівень

сором'язливості і фактор «дратівливості» є взаємопов'язаними характеристиками особистості.

Існує зв'язок між фактором «невротичність» особистості та рівнем сором'язливості у старшому шкільному віці, виявлено наявний взаємозв'язок. Фактор «невротичність» характеризує рівень невротизації особистості. Високі показники свідчать про високу тривожність, збудливість у поєднанні з швидкою втомлюваністю.

Висновки. Фактор «соціальна взаємодія», що поєднує в собі негативні аспекти шкал «реактивної агресивності» та «відкритості» є показником чинників сором'язливості у групі старшокласників. Власне, для досліджуваних характерна підвищена ідентифікація з соціальними нормами, конформність, поступливість, скромність, залежність, вузьке коло інтересів.

Список використаних джерел

1. Зимбардо Ф. Застенчивость / Ф. Зимбардо; Пер. с англ. – Москва: Педагогика, 1991. – 206 с.
2. Ильин Е. П. Эмоции и чувства : 2-е изд. / Е. П. Ильин. – Санкт-Петербург: Питер, 2007. – 783 с.
3. Краснова Л. В. Психологические особенности застенчивости на этапе ранней юности. Автореферат диссерт. на соиск. уч. ст. канд. психол. н. / Л. В. Краснова. – Ростов-на-Дону, 2007. – 25 с.
4. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: Учеб пособие / В. Д. Балин, В. К. Гайда, В.К. Гербачевский и др.; Под общей ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – Санкт-Петербург: Издательство «Питер», 2000. – 560 с.

The psychological, personal and social factors of shyness of senior pupils are considered in the article. The self-esteem of shyness reasons, physical and behavioral manifestations of shyness were analyzed. The social shyness factors of senior pupils are high indicator of the personal significance of the opinions and evaluations of other people; psychological shyness factors are the subjective evaluation of one's own thoughts, feelings and actions at senior school age children. The factor of «social interaction», combining negative aspects of the scales of the «reactive aggressiveness» and «openness» is established to be an indicator of the shyness factors in a group of senior pupils. The senior pupils under investigation are characterized to have an increased identification with the social standards, conformity, synthesis, dependence, and a narrow range of interests.

Keywords: shyness, senior pupils, psychological, personal, social factors of shyness.

Отримано: 15.01.2013 р.